



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

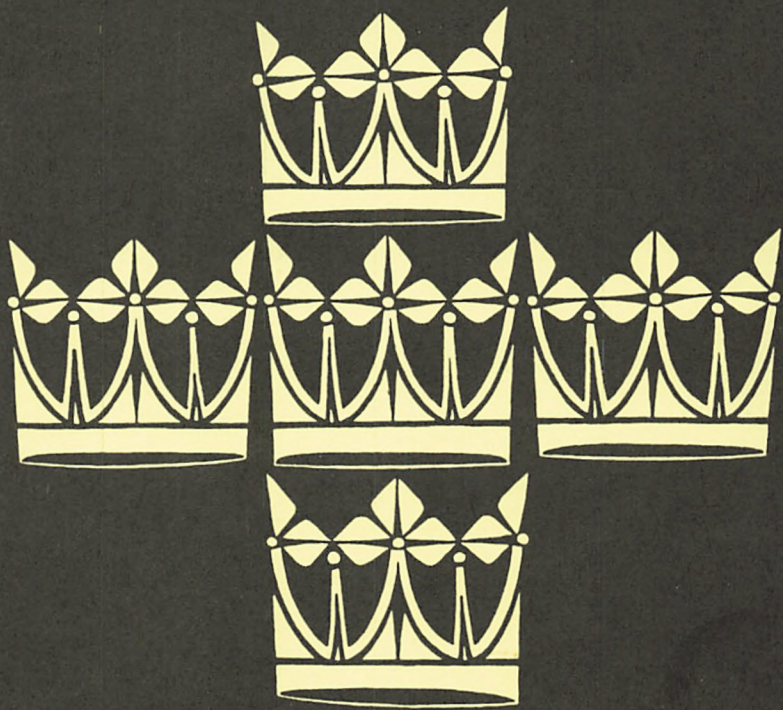
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



Nils G. Bartholdy

Christian II's våbener og Den gyldne Vlies 397

Tom S. Vadholm

KFUM-speidernes kretsmerker 413

Hans Cappelen

Våpenretten aktuell i Norge 419

Heraldica varia 426

Jørgen Mathiesen 428

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Nordisk publiceringsnævn for humanistiske tidsskrifter (Danmark) og Alfred Goods Fond.

Christian II's våbener og Den gyldne Vlies

Af Nils G. Bartholdy

Christian II, et lidenskabeligt og rastløst menneske, af natur meget kompliceret, blodrig, brutal og energisk, er en fascinerende kongeskikkelse. Denne nordiske renæssancefyrste var den sidste hersker over alle tre skandinaviske riger og også den sidste, der ved ægteskab forbandt sig med et stort katolsk dynasti. Han var den eneste nordiske konge, som i ældre tid bar ordenen Den gyldne Vlies. Derfor hører hans våben også til de heraldiske spor, denne berømte orden har sat sig.

Christian, der var født i 1481, efterfulgte i 1513 sin far Hans som konge i Danmark og Norge, hvilket han allerede var blevet valgt til som barn, men foreløbig ikke i Sverige, hvor han efter faderens erobring af landet i 1497 var blevet anerkendt som tronfølger. Sverige var imidlertid gledet kong Hans af hænde få år efter. Før sin tronbestigelse førte Christian et våben med felter for Norge, Slesvig, Holsten, Stormarn og Oldenburg. Det kom til udtryk i to segl.¹ I det største af disse holdes skjoldet af en landsknægt i rustning. I omskriften kaldes Christian sig udvalgt konge i Danmark og Sverige, sand arving til Norge, hertug til Slesvig, Holsten etc. Felterne og deres fordeling i skjoldet svarer til dem i våbenet for hans farbror, Frederik, der fra 1490 var regerende hertug i dele af Slesvig og Holsten. Norge var oprindeligt et arverige, men på denne tid skulle kongen vælges. Ud fra egne fore-

stillinger om statsforfatningsret hævdede hertug Frederik, søn af Christian I, som »arving til Norge« at have et krav på dette rige og dermed indirekte en ret til den danske krone. Den formelle realitet og den dynastiske tænkemåde stemte ikke overens. Heraldisk kom hertug Frederiks interesse til udtryk i hans segl. Det ældste kendes fra 1493.² Skønt nevøen Christian allerede var blevet valgt til fremtidig norsk konge, benævnte også denne sig »arving til Norge«, oven i købet »sand arving«, og hertug til Slesvig, Holsten etc. og førte et våben ganske svarende til farbroderens. Den regerende oldenborgske linie i Danmark og Norge havde en fyrsteretlig basis i hertugdømmene, som den besad efter lensrettens regler, og desuden var den fiktive arveret til Norge en del af profilen. Den norske løve i første felt blev fra omkr. 1490 et heraldisk kendetegn for de mandlige linier af huset Holsten. Så længe broderen kong Hans levede, lykkedes det hertug Frederik at forhindre nevøen i at komme til at regere som hertug i Slesvig og Holsten. Med antagelsen af det samme våben, som farbroderen førte, havde Christian vedkendt sig det politiske modsætningsforhold til ham.

Som konge førte Christian II et kronet våben bestående af hovedskjold, midterskjold og hjerteskjold.³ Hovedskjoldet, som er firdelt af Dannebrogskorset, indeholder Danmarks våben, tre af hjertes ledsgadede løver, i første felt, de tre



Et af Christian II's segl før tronbestigelsen. Aftryk: 20/3 1508, Rigsarkivet, København, Roskilde domprovst. Skjoldets heraldiske indhold med Norges løve i 1. felt, Slesvigs to løver i 2., det holstenske nældeblad i 3. og Stormarns svane med krone om halsen i 4. samt de oldenborgske bjælker i hjerteskjoldet svarer til, hvad hans farbror Frederik (I) førte. Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet.

svenske kroner i andet felt, Norges økse-bærende løve i tredje felt og i fjerde lindormen svarende til titlen de Venders konge. Denne firdeling af hovedskjoldet går tilbage til bedstefaderen Christian I's våben og blev også anvendt af kong Hans. Midterskjoldet er firdelt af Slesvigs to løver i første og fjerde felt, det holstenske nældeblad i andet og Stormarns våben, en svane med en krone om halsen, i tredje felt. Denne sammensætning af midterskjoldet adskiller sig fra den, der ses i hans forgængeres. De to oldenborgske bjælker udgør hjerteskjoldet. I denne skikkelse førte Christian II sit sammensatte våbenskjold til sin død i 1559.

I 1514 indgik kongen et fornemt ægteskab i Nederlandene, hvor den 13-årige brud Elisabeth (Isabella) af huset Habsburg og hendes søskende var blevet opdraget af deres tante, regentinden Margrethe. Deres forældre var den alle-

ILLVSTRISSIMI ET

POTENTISSIMI PRIN. IPIS DOMINI CHRISTIERSI, DANIAE, SVETIAE, NORVEGIE, GOTHORUM, SELACORUM, VANDLONING, REGIT. DANI SVEFUSI, HOLFSTIE, STORMARIE, DYTHORUM SIE COMITIS IN OLLIBORG ET DELMBORGH, AD JUS REGIBUS LAT. QUALIBET AUREA BELLIDANSIUS DANIUS SVEFUSI. VIO. BRISTANI HOLFSTIE DAX D. FREDERICUS D. NORVEGIE RE. HECRE CANTOR. LITVIG, ET CANTOR. DE. RAVO. DUM ET PONTIF. ET REGES ET ANATOLIS SPALMII, JAHENNY. CANTOR. IVO DIFILAS SAPPERO NAMPPTA. PFI. DANI. MARC. A. Z. TRO. ANTORE. RY. P. P. F. O.



1. Østare den 19. 10. 1514. 1514. 2. 1514. 1514. 1514. 1514.

A. 1514. 1514. 1514. 1514. 1514.

Christian II's våben i et latinsk forsvarsskrift, 1523. Hovedskjoldet er firdelt af Dannebrogskorset med Danmarks tre løver ledsaget af hjerter i 1. felt, Sveriges tre kroner i 2., den norske løve i 3. og de Venders lindorm i 4. Midterskjoldet har våbenmærkerne for Slesvig i 1. og 4. felt, Holsten i 2. og Stormarn i 3. I hjerteskjoldet ses de oldenborgske bjælker. Kongen førte sit våben med denne sammensætning fra 1513 til sin død 1559. Foto: Det kgl. Bibliotek.

rede 1506 afdøde ærkehertug Filip af Østrig, konge af Spanien, hvortil Nederlandene hørte, og Johanna af Aragonien og Kastilien, deres bedsteførelde den romersk-tyske kejser Maximilian og Maria af Burgund samt Ferdinand af Aragonien og Isabella af Kastilien. Den 11. juni fandt den unge fyrstindes vielse (til en dansk stedfortræder) sted i Bruxelles i en sal med gobeliner, der forestillede historien om Jason.⁴ Foruden regentinden var Elisabeths bror Karl, den senere kejser Karl V, hendes søster Eleonora og adskillige tyske fyrster tilstede. For brudgommen, der først året efter lærte sin hustru at kende i Danmark, var det

magtpåliggende, at vielsen foregik den 11. juni, da kongen på denne dag blev kronet i København. Den 11. juni 1514 var Trinitatis søndag. For en prætentiv, nordisk monark var det ingen tilfældig dag. I 1397 var Erik af Pommern blevet kronet til unionskonge over de tre nordiske riger på Helligtrefoldigheds søndag. Generhvervelsen af Sverige var kong Christians politiske mål, og dertil behøvede han forbindelsen med det mægtige habsburgske hus. I Nationalmuseet i København opbevares en fingerring af guld med en blå sten, og denne ring, hvori tre åbne kroner – og ordene »ave Maria gr(atia)« – er indgraveret, skal ifølge traditionen være dronning Elisabeths vielsesring. Efter hendes tidlige død kan kongen have taget ringen til sig og have haft den med under sit sene-



Tegning af den ring, der ifølge traditionen er dronning Elisabeths vielsesring. De tre kroner kan opfattes som en hentydning til Kalmarunionen. Ringen kom i 1772 til Kunstammeret fra Christiansborg, hvor den havde ligget i et chatol. Rigsarkivet, håndskriftsamlingen, Langebecks segltegninger, I. Danmarks konger og kongehus.

re fangenskab. Det svenske våben, i blå tre guld kroner, var allerede før Kalmarunionens grundlæggelse også våben for den nordiske unionsid.⁵ Det er ikke urimeligt at forestille sig, at i den givne sammenhæng, der var præget af dynastiske interesser, har kongen på en gave til sin habsburgske brud været motiveret til at bruge de tre kroner til at markere en politisk målsætning.

Christian II havde i årevis haft et forhold til en borgerlig pige fra Amsterdam, Dyveke, hvis mor Sigbrit Willoms blev kongens politiske rådgiver. Denne elskovsforbindelse var velkendt, også i udlandet, og hørte først op med Dyvekes pludselige død i 1517. Både kejser Maximilian, ærkehertug Karl (V) og kurfyrsten af Sachsen opfordrede uden held i 1515 Christian II til at skille sig af med elskerinden. Da Karl efter at være blevet konge af Spanien og i sin egenskab af ordenssuveræn på Den gyldne Vlies' ordenskapitel i Bruxelles i 1516 lod de forsamlede riddere forespørge om muligheden for at få indvalgt sin svoger, erklærede de, at de ikke kunne støtte et forslag derom på grund af den danske konges åbne ægteskabsbrud.⁶ Christian II havde ikke kun brug for sin unge dronnings medgift, som hendes bror endnu skyldte ham, men også det habsburgske hus' symbolske støtte, især fordi den højt ansete burgundiske orden på denne tid allerede talte flere konger og andre kendte fyrster som medlemmer. Regentinden i Nederlandene, Elisabeths tante Margrethe, skrev den 20. februar 1519 til sin nevø Karl, at Christian IIs gesandter hos hende havde besværet sig over den manglende ordenstildeling.⁷ På ordenskapitlet i marts 1519 i Barcelona opnåede kong Karl at få den danske konge valgt til ridder af Den gyldne Vlies. Ordenens overhoved var selv motiveret herfor, da han på dette tidspunkt arbejdede på at blive valgt til kejser. I

samme brev, hvormed Karl fra Barcelona gav sin svoger meddelelse om dennes udnævnelse til ridder, bad han ham støtte sin kandidatur hos kurfyrsterne.⁸

OVERRÆKKELSEN af ordenstegnet fandt først sted meget senere ved en lejlighed, der var politisk gunstig for kongen. I efteråret 1520 lykkedes det Christian II at erobre Sverige, og det svenske rigsråd blev tvunget til at anerkende ham som arvekonge. Kejser Karl V havde allerede i foråret eller forsommeren sendt sine gesandter til København for at forhandle med den danske konge om frigivelse af beslaglagte, nederlandske skibe. Hvad Den gyldne Vlies' Orden angik, forlangte Christian II, at man i hans tilfælde gjorde visse undtagelser fra bestemmelserne i ordensstatutterne.⁹ Det havde også været praktiseret over for andre monarker. Den 4. november 1520 blev Christian II af ærkebiskop Gustav Trolle af Uppsala, som kongen var nært knyttet til, kronet i Stockholm på en måde, der var ydmygende for svenskerne. Foran kongen var de svenske regalier blevet båret af danskere, og i kirken slog han kun danskere og tyskere til riddere. Ved alteret lod den nysblevne unionskonge dernæst de kejserlige gesandter, som han tidligere havde forhandlet med i København, lægge Den gyldne Vlies' ordenskæde om sin hals.¹⁰ Blandt dem befandt der sig også en herold med embedsnavnet »Malines« (Mechelen), men ikke våbenkongen »Toison d'or« (Den gyldne Vlies). Under ceremonien holdt den fornemste af gesandterne en tale på latin og tilsagde kongen støtte fra kejserens orden. På denne måde fik Christian II sin internationale position understreget. Få dage senere anklagede ærkebiskoppen sine politiske modstandere for kætteri. De indre politiske modsætninger i Sverige fik kongen til at foranstalte det blodbad, der hos svenskerne skaffede ham tilnavnet Chri-



istian Tyran. Christian II med Den gyldne Vlies om halsen og omgivet af sine våbenmærker. Træsnit af Lucas Cranach i et latinsk forsvarsskrift for kongen, 1523. Også på flere malede portrætter bærer Christian II den habsburgske kejseres orden for at give indtryk af en betydningsfuld position. I Danmark så man utvivlsomt med uvilje på, at kongen bar en fremmed orden, fordi han derved desavouerede sin egen Elefantorden. Foto: Det kgl. Bibliotek.

stian Tyran.

Den hjemlige orden, senere benævnt Elefantordenen, der var indstiftet i midten af 1400-tallet af bedstefaderen Christian I og blev holdt højt i ære af faderen kong Hans, lagde Christian II mindre vægt på. Kongens adelsfjendtlige indstilling kan forklare hans tilsyneladende uvilje mod at bruge den i større omfang.¹¹ Christian var blevet opdraget hos en københavnsk borgerfamilie og befordrede gerne borgerstandens erhvervsinteresser. I storpolitikken søgte han støtte hos habsburgerne. Den gyld-

ne Vlies, som kongen ses med på adskillige portrætter, symboliserede denne afhængighed. Men til sidst kuldsejlede hans magtpolitik. For begrebsbevidste medlemmer af et suverænt hus har bæring af fremmede ordener altid været et problem.

I våbenbøger fra 1500-tallet og senere, der indeholder våbener for riddere af Den gyldne Vlies, er også Christian II indført. De våbener, hvormed han er repræsenteret, er imidlertid alle mere eller mindre forkerte. Da det var sædvane, at en ordensridders våben i bøgerne maledes med hjelm og hjelmtegn, blev også den danske konges skjold udstyret på denne måde, selv om man på dette tidspunkt var holdt op med at bruge hjelm på det danske kongevåben. I de våbenbøger, der er blevet til i Christian IIs levetid, er felterne for Slesvig, Holsten og Stormarn fordelt i hans midterskjold som på en af mønterne fra hans fars tid,¹² nemlig med Slesvig i første, Holsten i andet og tredje og Stormarn i fjerde felt. Senere tog malerne endnu mere fejl. På hjelmen sidder en krone med syv eller otte blå faner med et hvidt kors i. Dette hjelmtegn er helt uautentisk for kongens vedkommende, men kunne måske være udformet med farbroderen hertug Frederik af Slesvig og Holstens daværende våben som mønster, idet denne brugte et hjelmtegn med bl. a. syv små faner. Hertugens hjelmtegn forekommer i et af hans segl¹³ og på en af de hertugelige mønter.¹⁴ I Nederlandene, hvor købmænd fra flere lande mødtes, var der mange udenlandske penge i omløb. Det var i Bruxelles, Den gyldne Vlies den gang blev administreret, og rimeligvis har mønter med relation til det oldenborgske hus været brugt som forlæg, da der skulle males et våben for Christian II i ordenens bøger. Farverne i fanerne på det våben, der skal opfattes som Christian IIs, er meningsløse. Må-



Mønt præget af hertug Frederik (I) 1514 med faner som hjelmtegn over det hertugelige våben. Efter Chr. Lange's Sammlung schleswig-holsteinischer Münzen und Medaillen I, Berlin 1908.

ske skulle de egentlig have været røde Dannebrogspaner med hvidt kors. Den ukorrekte gengivelse af våbenet stammer fra tiden, inden kongen fik overrakt ordenskæden i Sverige, og kan derfor ikke være influeret af indtryk i Skandinavien.

Den ældste våbenbog for Den gyldne Vlies' Orden er det berømte håndskrift nr. 2606 i Österreichische Nationalbibliothek i Wien, der sandsynligvis er malet i Brügge og regnes for en juvel inden for flamsk miniaturekunst. Den ældste del af håndskriftet omfatter ordenskapitlet i Barcelona i marts 1519, hvor Christian II blev valgt til ridder, og kan på grund af en detalje i Karls (V) billeddeviser – ærkehertughat og ikke kejserkrone på den venstre Herkules-søjle – senest være udført i slutningen af oktober 1520.¹⁵ Våbenerne for ordensriddere udnævnt indtil da hører til en sekvens, som er malet samtidig med ærkehertug Karls portræt og billeddeviser, og dennes våben viser ham som konge af Spanien, ikke som kejser. Farverne i Christian IIs våbenskjold er rigtige. I andre, yngre våbenbøger er bundfarven i felterne for Holsten og Stormarn fejlagtigt blå. Som tidligere nævnt er våbenmærkernes fordeling i midterskjoldets



Til højre våben for Christian II med Den gyldne Vlies omkring skjoldet i håndskriftet nr. 2606 i Österreichische Nationalbibliothek i Wien. I andre dele af håndskriftet er der portrætter af stormestrene fra ordenens stifter Filip den Gode af Burgund til Karl V. Til venstre våben for den polske konge Sigismund I, der ligesom Christian II blev ridder af Den gyldne Vlies i 1519. Foto: Österreichische Nationalbibliothek.

fire felter forkert, og hjelmtegnet er frit opfundet. Det holstenske nældeblad fremtræder i en næsten uigenkendelig form.¹⁶ Den danske konges ordensvåben i de øvrige våbenbøger har vist sig at være mere eller mindre unøjagtige kopier af tegningen i wienerhåndskriftet.

Under det brev, hvormed Christian II har bekræftet at have modtaget ordenskæden ved sin kroning i Stockholm den 4. november 1520, hænger et segl med hans våben i. På trods af dettes tidlige tilstedeværelse i Den gyldne Vlies' arkiv,

hvor det endnu befinder sig,¹⁷ er seglets heraldiske indhold aldrig blevet bemærket, når ordenen skulle gengive det danske kongevåben.

Wienerhåndskriftet nr. 2606 udgjorde uden tvivl det stilistiske og kompositoriske mønster for tegningerne i våbenbogen nr. II 6287 i Bibliothèque royale i Bruxelles. Den indeholder våberne for de ordensriddere, der levede i 1556. Ligesom i wienerhåndskriftet ses hjelmen forfra.

Det pragtfulde våbenhåndskrift co-



Trods de heraldiske unøjagtigheder og fejl er gengivelsen af våbenet for Christian II som ridder af Den gyldne Vlies ligesom de andre ridders skjolde i codex 26-1-27 i Instituto de Valencia de Don Juan i Madrid ypperlig våbenkunst. Foto: Faustino Menendéz Pidal de Navascués.

dex 26-1-27 blev malet i tilslutning til Den gyldne Vlies' ordenskapitel i Tournai i 1531 af den kendte kunstner Simon

Bening i Brügge, og omkr. 1550 overlod Karl V det til våbenkongen »Toison d'or«, Antoine de Beaulincourt, for at

forvares i ordensarkivet. Siden 1918 har det befundet sig i Instituto de Valencia de Don Juan i Madrid.¹⁸ Våbentegnningerne gengiver riddernes hjelme på skrå, således også for Christian IIs vedkommende. I hjerteskjoldet er de to oldenborgske bjælker blevet til tre.

Simon Bening har i årene 1535–40 ligeledes malet Vlies-riddernes våbener i håndskriftet nr. IV 84 i Bibliothèque royale, Bruxelles. Her fremtræder Christian IIs hjerteskjold også med tre bjælker i stedet for to, og tegningen har tydelig lighed med den i Madrid-håndskriftet. Den gyldne Vlies' våbenbøger i det nævnte bibliotek med signaturen nr. 9080, udført efter 1559, og nr. IV 426, hidrørende fra 1587, gengiver lignende tegninger af det danske våben.¹⁹

I ordenens arkiv i Haus-, Hof- und Staatsarchiv i Wien, hvortil Den gyldne Vlies' organisation overførtes fra Bruxelles under den franske revolutionsarmés truende fremmarch, findes en »Liure de lordre du Thoisson Dor«, nr. 5, som er malet 1559 eller senere. Her har midterskjoldet i Christian IIs våben helt fejlagtigt i andet felt et træ og i tredje en løve. I de øvrige, yngre våbenbøger i ordensarkivet er fejlene endnu mere groteske.²⁰

At der forekommer heraldiske fejl i ordenens bøger, kan egentlig ikke undre. Thomas Isaacq, der blev våbenkonge, »Toison d'or«, i 1492 og døde 1539 eller 1540, fungerede, da det fejlagtige våben for Christian II blev malet ind i de anlagte våbenbøger. Den gyldne Vlies' stormester, Karl V, havde under kapitelmøderne et skarpt blik for unøjagtigheder med hensyn til riddernes rang, titler og heraldik. I 1531 bebrejdede man våbenkongen, at et ophængt våbenskjold for en ordensridder var mangelfuldt. I nogle af de gamle led med riddervåbener i våbenkongens endnu eksisterende embedsskæde, den såkaldte »Potence« i

Schatzkammer i Wien, hvis tilvirkning blev påbegyndt i Thomas Isaacqs embedsperiode, er våbenerne delvis forkerter. Christian II er i øvrigt ikke repræsenteret i denne kæde, som den fremtræder i dag. Også våbenkongens forgænger og især efterfølgeren har begået adskillige heraldiske fejl.²¹

Allerede i 1521 blev Gustav Vasa, søn af en af de adelsmænd, der var blevet henrettet i Stockholm under blodbadet, svensk rigsforstander og i 1523 konge af Sverige. I Danmark og Norge blev Christian II samme år afsat, og hans farbror blev konge som Frederik I. Christian II og hans familie flygtede til Nederlandene, hvor de opholdt sig i flere år. Han besøgte Martin Luther i Wittenberg og lod i 1523 Bibelen oversætte til dansk. Til bibeludgaven udførte Lucas Crnach et træsnit af Christian II med våben og Vlies-orden, og på samme måde fremtrådte kongen året efter i et latinsk forsvarsskrift.²² Det landflygtige kongepar gik over til lutherdommen og vanskeliggjorde dermed mulighederne for at vende tilbage med de habsburgske slægtninges hjælp. 1524–30 residerede den fordrevne kongefamilie i den belgiske by Lier, hvor Christian II skænkede det stedlige skyttegilde, »het Colveniers Gild«, en fane og som medlem lod sit våben male ind i gildets våbenbog.²³ Alt gik til grunde under den franske okkupation i 1798. Da nogle af hans tilhængere i Nederlandene var blevet arresteret i 1528, henvendte Christian II sig til medlemmer af Den gyldne Vlies' orden, »dy hern vnd mitbruder des ordens«. ²⁴ Elers synes han ikke at have appelleret til ordenen. I 1531 bemyndigede han en ikke navngiven ordensridder til at være sin repræsentant ved det forestående kapitel.²⁵ Selv var han aldrig personlig til stede ved et kapitel møde.

Under sit ophold i udlandet brugte Christian II et nyt segl, hvori våbenskjold-



I det segl, som Christian II brugte under sin udlændighed, holdes skjoldet af vildmænd. Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin.

det med uforandret indhold holdes af to vildmænd.²⁶ De næsten nøgne, ikke rå skikkelser, der tydeligt er formet efter renæssancens manér, udgør en ejendommeligt modsætning til det sengotiske præg i seglets øvrige bestanddele. Helt foruden ses to små skjolde med ægteparrets stamvåbener – Oldenborg og Østrig. Vildmænd forekom allerede på Christian Is tid i forbindelse med kongens våben og var i almindelighed ikke sjældne som skjoldholdere. På San Gregorio-kirkens facade i Valladolid med våbener for Elisabeths spanske bedsteforældre, Ferdinand og Isabella, ses flere vildmænd. Det kan også nævnes, at Karl Vs våben i Tlaxcala i Meksiko holdes af vildmænd.²⁷ Vildmanden kan blandt andet opfattes som et frugtbarhedssymbol. Om denne symbolik spillede en rolle for Christian II, er vanskeligt at sige. Med Elisabeth havde han tre børn, men kun én søn, Hans, der døde 1532.

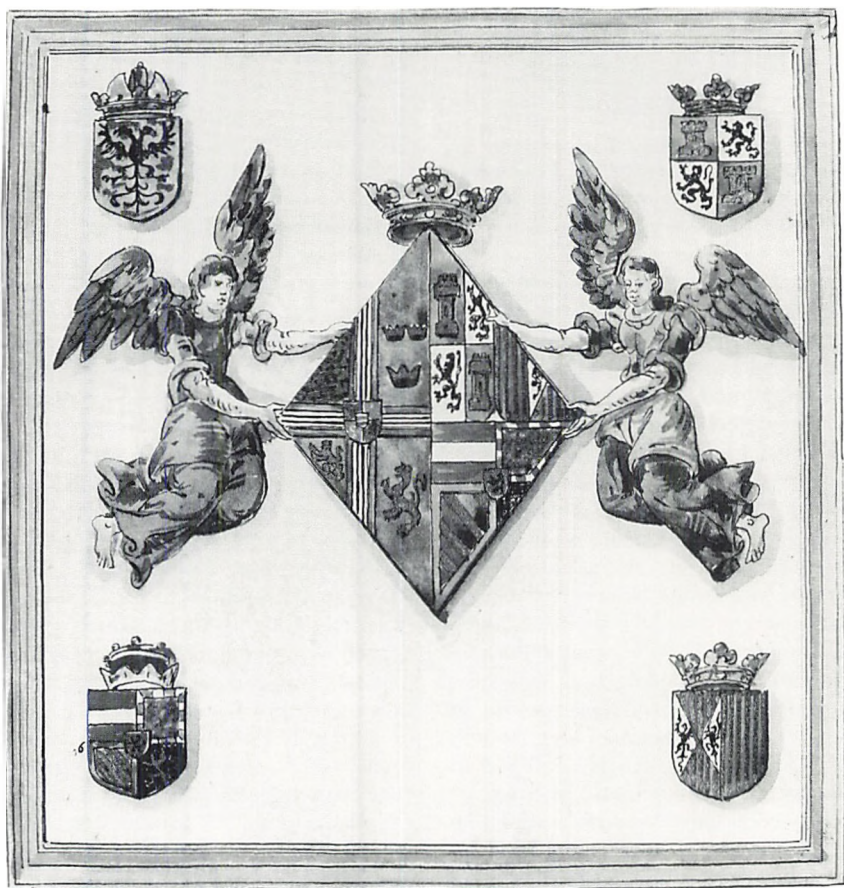
Dronning Elisabeth, der vedblev med at være loyal mod sin mand, døde allerede i 1526 knap 25 år gammel i nærheden

af Gent, hvor hun blev bisat i St. Petri klosterkirke. I ligbegængelsen deltog foruden kong Christians herold Hans Jylland også kejserens herold og fire andre herolde alle klædt i våbenkapper, og den afdøde dronnings våbener blev båret med i processionen.²⁸ I kirken lod Christian II et pragtfuldt gravmæle udføre for sin gemalinde. På væggen op-hængtes anevåbener og et lodret delt våbenskjold med kongens våbenmærker i den første halvdel og hendes fædrene i den anden. Over en stor mindetavle var kongeparrets våbener gengivet med den kejserlige brors og svogers våben ovenover. Disse mindesmærker blev i 1578 ødelagt af billedstormere og i 1810 af franske tropper. De kendes nu kun fra tegninger. Smukt udførte kopier findes i Rigsarkivet i sagen om flytningen af dronningens jordiske rester fra Gent til Odense, der gennemførtes i 1883 med støtte fra finansmanden C. F. Tietgen.²⁹

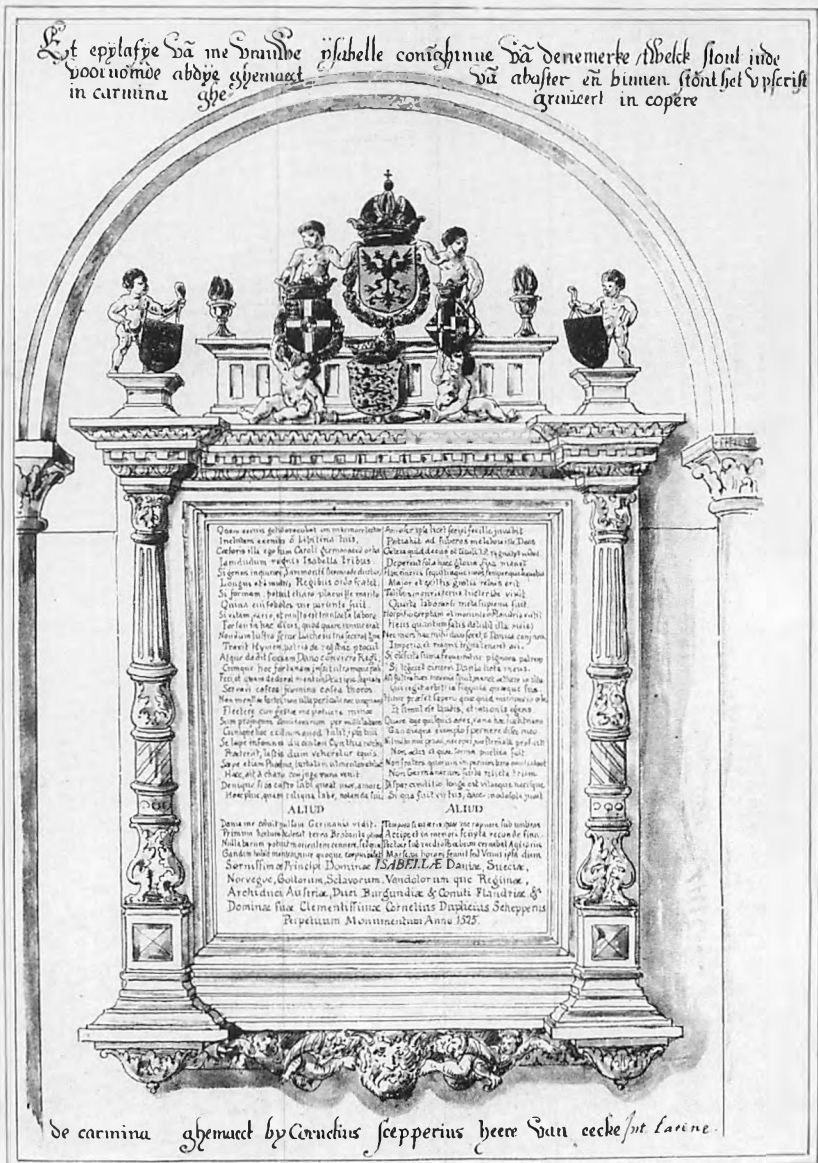
Christian II ville ikke give afkald på sine riger. I 1531 landede han med lejetropper i Norge, hvor han året efter blev hyldet som arvekonge. Med løfte om frit lejde kom han senere til Danmark, blev arresteret og måtte opholde sig dér som statsfange til sin død i 1559. I 1540'erne forsøgte den nye dansk-norske konge Christian III, Frederik Is ældste søn, at få en forsoning i stand med sin fætter. Hensigten var at opnå Christian IIs formelle abdikation og tillige at neutralisere krav fra hans to døtre. Til gengæld kunne Christian III tilbyde ham fyrsteligt underhold på et slot i Danmark og døtrene en godtgørelse eller medgift for deres påståede ret. Til forhandlingerne i juni 1546 havde Christian IIIs råder en guldsmed med, der skulle udføre et nyt segl til den detroniserede konge. Den følgende måned blev der endelig indgået et forlig mellem Christian III, dennes brødre og deres fætter, hvorved Christian II også gav afkald på Sverige.

Våbenets heraldiske indhold i hans nye segl var uforandret, men i omskriften benævnes han »quondam rex«, fordum konge.³⁰ Samme år, 1546, anskaffede Christian III sig et majestætssegel, hvor man nu også så de tre svenske kroner, som aldrig var blevet anvendt af hans far og indtil da heller ikke af ham selv.³¹ På

denne måde videreførtes den danske prætention på Sverige. Christian II's datter ville ikke anerkende forliget. Den ældste, Dorothea, som var gift med kurfyrst Frederik II af Pfalz, kaldte sig prinsesse og arving til Danmark, Norge og Sverige og førte samme våben som sin far. Søsteren Christine, der først havde



Kopi af tegning i universitetsbiblioteket i Gent af nu forsvundne våbener, der hang ved dronning Elisabeths gravmæle i St. Petri klosterkirke i Gent og formentlig blev båret i begravelsesprocessionen. I midten ses dronningens alliancevåben, dexter Christian II's våben, hvor tegneren har opfattet de Venders lindorm som en løve, og sinister hendes medfødte spansk-østrigsk-burgundiske våben. I hjørnerne er hendes fædrene og mødrene anevåbener anbragt. Rigsarkivet, København, journalsag i Kultusministeriets arkiv, 1883. Foto: Tage Ludvigsen.



Kopi af tegning i universitetsbiblioteket i Gent af mindetavle over dronning Elisabeth i St. Petri klosterkirke i Gent. Øverst ses våbener for Karl V som kejser samt Christian II's og dronning Elisabeths våbener, det sidstnævnte i rhombeformet skjold. Danmarks, Sveriges og Norges våbenmærker er også gengivet i separate skjolde. Christian II ønskede at blive opfattet som en nordisk unionskonge med gode relationer til det habsburgske kejserhus. Rigsarkivet, København, journalsag i Kultusministeriets arkiv, 1883. Foto: Tage Ludvigsen.



Christian IIs segl under forliget med Christian III og dennes brødre af 14. juli 1546 med samme heraldiske indhold som det våben, han havde ført siden 1513. I omskriften benævnes han fordm konge af Danmark, Sverige og Norge, hertug af Slesvig og Holsten etc. I forliget gav Christian II udtrykkeligt alkald på Sverige. Rigsarkivet, København, A 2, Christian III. Foto: Tage Ludvigsen.

været gift med hertug Frans II Sforza af Milano og senere giftede sig med hertug Frans I af Lothringen, brugte også faderens våben, men sammen med Lothringens i et delt skjold. I sit store segl kalder hun sig dronning af de tre nordiske riger.³²

Den gamle ekskongedøde den 25. januar 1559. Da Den gyldne Vlies' ordenskapitel afholdtes om sommeren samme år i Gent, blev en tavle med våbenet for den »Trèshault Trèsexcellent et Trèspuissant Prince Christierne par La grace de Dieu Roy de Denemarque De Zuveden et Noreweghen Trèspassé« op-hængt i St. Baafskatedralen, hvor den stadig findes. I en våbenbog i ordensarkivet, nr. 64, findes i et afsnit om rækkefølgen af sæder i kirken ved kapitel mødet en skitseagtig gengivelse af Christian

IIs våben svarende til, hvad der ses på tavlen. I modsætning til tegningerne i våbenbøgerne er fordelingen af felter i kongens våben korrekt på tavlen. Bundfarven i felterne for Holsten og Stormarn er blå i stedet for rød. De tre danske løver er ledsaget af hjerter ligesom i kongens segl. Skjoldet omgivet af ordenskæden er gengivet som hængende i svungne remme, og foroven ses en krone. Der er altså ingen hjelm eller hjelmtegn. I denne skikkelse var det normalt af afbilde en afdød ridders våben. Hvad det heraldiske indhold i kongens våben angår, er det nærliggende at antage, at de våbener, der dengang endnu fandtes i Gent ved dronning Elisabeths gravmæle, har tjent som forlæg for våbenet på tavlen. Den oprindelige blå bundfarve i feltet for titlen »de Venders« forekommer både på tavlen og i våbenbøgerne. Den blev først ændret til rød under Christian III. Et dansk kongevåben i en hvælving i et hus, der ligger i Innsbrucks gamle bydel, regnes for at være malet ca. 1515 og har allerede den røde farve.³³ Det er i andre henseender ufuldstændigt, idet midterskjoldet mangler. På en samtidig altertavle fra St. Marie kirke i Helsingør, hvor kongeparret er afbildet med deres våbenskjolde hængende i et lille træ, er det vendiske felt blå.

En ciseleret vlies kan stadig ses på Christian IIs harnisk.³⁴ Selve ordenstegnet kom sandsynligvis aldrig tilbage til stormesteren. Ved kongens arrestation var det blevet taget fra ham. Efter Frederik Is død i 1533 befandt der sig blandt dennes efterladenskaber foruden hans egen franske St. Michaelsorden »Item noch eine guldene kede mit deme gulden fluesse de koning Christierne gehoret hefft«,³⁵ altså Christian IIs eksemplar af Den gyldne Vlies. Som vidnesbyrd om den årelange politiske modsætning, der engang havde hersket mellem deres bærere, lå de to ordenstegn tilbage.



Afstøbning af segl skåret i 1564 for Christian II's ambitiøse datter hertuginde Christine af Lothringen. Det lodret delte skjold indeholder våbenmærker for Lothringen m.m. og felter svarende til faderens våben grupperet ligesom dennes. Hendes ægtefælle, hertugen af Lothringen, nedstammede fra den navnkundige René af Anjou, der i 1400-tallet erhvervede mere eller mindre fiktive rettigheder til flere konge- og fyrstendømmer og efterhånden akkumulerede disses våbener. De førtes videre som præventionsvåbener af efterkommerne. I det hertugelige lothringiske våben, som det fremtræder her i skjoldets dextre halvdel, ses fire felter i øverste række for Ungarn, Sicilien (Napoli), Jerusalem og Aragonien, fire felter nederst for Anjou, Geldern, Jülich og Bar, Lothringens våben udgør hjerteskjoldet. Det prætentiose segls udformning har tydelig lighed med nogle af kong Renés. Christines fædrene våbenmærker ses også i de små kredsstillede skjolde i dexter side af seglet. De små skjolde i sinister side er moderen dronning Elisabeths spansk-østrigsk-burgundiske våbenmærker. Den selvbevidste Christine kalder sig i omskriften dronning af Danmark, Sverige, Norge, de Gothers og Venders etc., den sidste titel endda i dobbelt form: *Scavorum Vandalorumque*. Blandt hendes hertugelige titler forekommer også Ditmarsken. Hun har således ajourført sine præventioner efter Frederik II's erobring af Ditmarsken i 1559. Rigsarkivet, København, seglsamlingen. Foto: Tage Ludvigsen.




◀ Tavle med den afdøde Christian II's riddervåben i St. Baafskatedralen i Gent ophængt i forbindelse med Den gyldne Vlies' 23. ordenskapitel i 1559. Våbnet er ét blandt 51 bevarede. Der blev malet våbener for de aktuelle og de netop afdøde riddere, hver gang der holdtes kapitelmøde. Derfor findes der serier af riddervåbener forskellige steder. Christian II er dog kun repræsenteret på denne måde i Gent. Ordenstegnet, vædderskindet i Kolchis, som Jason skulle hente, var ved indstiftelsen i 1430 et klassisk-litterært sindbillede på de hellige steder, der burde tilbageerobres ved et korstog. Kæden bestående afildstål sammensat parvis og med sten imellem, hvorfra der springer gnister, forbindes med de flammer, der tilintetgjorde dragen og de vilde tyre i Kolchis, og var i øvrigt et udtryk for Filip den Godes iver for at fortsætte faderens politik. Foto: St. Baafskatedralen, Gent.

Noter:

1. A. Thiset: *Danske kongelige Sigiller... 1085–1559*, Kbh. 1917, nr. 96, 97.
2. Thiset: *anf. arb.*, nr. 105.
3. Thiset: *anf. arb.*, nr. 98, 99.
4. Johann Heinrich Schlegel: Urkunden von der Vermählung K. Christian II. mit Elisabeth von Oestreich und Burgund im Jahre 1514, i *Samlung zur Dänischen Geschichte, Münzkenntniss, Oekonomie und Sprache*, II.4, Kbh. 1776, s. 126.
5. Nils G. Bartholdy: Das Dreikronenwappen des ersten nordischen Unionskönigs, i *Genealogica et Heraldica. 19. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften Keszthely... 1990*, Keszthely 1992, s. 121.
6. Le Baron de Reiffenberg: *Histoire de l'Ordre de la Toison d'Or depuis son institution jusqu'à la cessation des chapitres généraux*, Bruxelles 1830, s. 306f.
7. Le Glay: *Négociations diplomatiques entre la France et l'Autriche durant les trente premières années du XVIe siècle*, II, Paris 1845, s. 259.
8. J.-J. Altmeyer: *Isabelle d'Autriche et Christiern II*, Bruxelles 1842, s. 47. – Chr. H. Kalkar: Isabella von Oesterreich, Gemahlin Christierns des Zweiten, Königin von Dänemark, i *Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzogthümer Schleswig, Holstein, Lauenburg und der angrenzenden Länder und Städte*, V. Altona 1843, s. 499f.
9. Det kgl. Bibliotek, København, Håndskriftsamlingen, *Ny kgl. Saml. 604 b folio*, afskrifter fra Haag.
10. C. F. Allen: *Christiern den Anden Konge i Danmark, Norge, Sverrig 1513–1523*, II.1, Kbh. 1867, s. 312.
11. Nils G. Bartholdy: Broderskab – selskab – ridderorden. Ordenernes ældste historie, i *Fra Korsridder til Ridderkors. Elefantordenens og Dannebrogordenens historie*, Herning 1993, s. 34ff.
12. H. H. Schou: *Beskrivelse af danske og norske Mønter*, Kbh. 1926, tavle 1, 1496 nr. 1.
13. Thiset: *anf. arb.*, nr. 107.
14. Schou: *anf. arb.*, tavle 6, 1514 nr. 1.
15. Hans Gerstinger: *Handschrift 2606: Das Statutenbuch des Ordens vom Goldenen Vlies*, Wien 1934, s. 55.
16. Poul Bredo Grandjean: Det Kong Christiern II som Ridder af Den gyldne Vliess tilskrevne Vaaben, i *Personalthistorisk Tidsskrift*, 12. V, Kbh. 1950, s. 92f.
17. Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, *Archiv des Ordens vom Goldenen Vlies*, 1. Urkunden, nr. 138.
18. Brochure fra Faksimile-Verlag, Luzern 1979, om en påtænkt udgave, der imidlertid ikke blev realiseret.
19. C. Van den Bergen-Pantens: *L'héraldique dans les manuscrits antérieurs à 1600*, Bruxelles 1985, nr. 38, 39, 40, 41.
20. Nr. 25/1, 49/1, 65, 66. I Österreichische Nationalbibliothek også nr. 12734, 12738.
21. Reiffenberg: *anf. arb.*, s. 371, 401, 409, 435. – Ernst von Hartmann-Franzenshuld: Die Potence des Toison d'or und ein Wappenbuch des Ordens vom Goldenen Vliess, i *Adler*, XIII, Wien 1883, s. XVI–XVIII, XXI–XXIII, XXVI–

- XXIX. – Theodor Frimmel & Joseph Klemme: Ein Statutenbuch des Ordens vom Goldenen Vliesse, i *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses*, V, Wien 1887, s. 277.
22. Cornelius Scepper: *Illustrissimi Danie regis Christierni in adversarios defensio*, Leipzig 1524.
23. J. Fr. Sick: *Nogle Bidrag til Christiern den Andens Historie under Landflygtigheden*, Kbh. 1860, s. 14f.
24. *Diplomatarium Norvegicum*, XI, Christiania 1884, nr. 494.
25. Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, *Archiv des Ordens vom Goldenen Vlies*, 1. Urkunden, nr. 148.
26. Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, *Verträge mit Dänemark*, nr. 57. – Poul Bredo Grandjean: Et af Christiern II i Landflygtigheden benyttet hidtil ukendt Segl, i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, Kbh. 1940, s. 165ff.
27. Richard Bernheimer: *Wild Men in the Middle Ages*, Cambridge 1952, s. 180, 215.
28. J. F. Willems: Isabella van Oostenrijk, i *Belgisch Museum*, II, Gent 1838, s. 229. – Kalkar: *anf. arb.*, s. 518.
29. Rigsarkivet, København, *Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet*, kontoret for kirkevæsenet, JJ 127/1883. – Hans Bjørn: Jeg vil blive hos Eders Nåde, i *Skalk*, 6, 1989, Århus 1989, s. 9ff.
30. Thiset: *anf. arb.*, nr. 101.
31. Thiset: *anf. arb.*, nr. 122 a-b.
32. Afstøbning i Rigsarkivet, København.
33. Franz-Heinz v. Hye: Plurimumque Europae provinciarum rex et princeps potentissimus – Kaiser Maximilians I. genealogisch-heraldische Denkmäler in und um Innsbruck, i *Staaten. Wappen. Dynastien, XVIII. Internationaler Kongress für Genealogie und Heraldik in Innsbruck... 1988, Veröffentlichungen des Innsbrucker Stadtmuseums, Neue Folge*, Band 18, Innsbruck 1988, s. 42, fig. 7.
34. Tøjhusmuseet, København.
35. Fortegnelse over Kong Frederik den Førstes Esterladenskab af Guldkiæder, Klenodier, Guld, Sølv og rede Penge. 1533, i *Nye Danske Magazin*, VI, Kbh. 1836, s. 66.

vnder p. k. l. i. g. l. n.
 m. d. v. v. l. l. h. d. i. n. i. g. i. n.
 i. k. i. g. f. e. s. t. e. n. s. l. a. z. i.
 z. m. i. n. e. n. s. g. r. a. t. e.
 z. l. a. n. d. e. n. i. n. y. g. e. p.
 u. p. l. e. i. d. e. s. d. u. e. n. s.
 d. u. e. n. s. a. n. n. i. g. z.
 z. h. e. n. s. p. r. i. n. c. i. p. i. n.
 - g. i. z. z. i. n. e. p. i. t. v. u. l. d. e.
 i. l. l. o. y. d. e. n. i. n. d. a. n. n. i. n. v.
 f. r. a. n. c. i. s. i. n. s. r. a. i.
 i. n. l. a. n. d.



Christian II's herold Hans Jylland, som i 1526 deltog i dronning Elisabeths ligbegængelse i Gent, underskrev sig med sit embedsnavn Jylland, »ivtlant«, og brugte ikke våben, men et bomærke. Rigsarkivet, Münchensamlingen, C.11 nr. 6, 8/9 1526.

KFUM-speidernes kretsmerker

Av Tom S. Vadholm

Så langt tilbake som i 1960, i Heraldisk Tidsskrift nr. 2, sto det en artikkel av Gotfred Mortensen om (de danske) »KFUM-spejdernes Divisionsvåbner«. Artikkelen er særlig blitt kjent på grunn av den sponsede farveplansje som man ikke har kunnet gjengi i nye opplag av dette veterannummer.

KFUK- og KFUM-speidere (scouter) finnes imidlertid i alle nordiske land unntatt Island, Grønland og Åland. I Norge ble det en større omorganisering av speiderarbeidet i 1978 ved at Norsk Speidergutt-Forbund, hvor KFUM-speidere hadde vært et såkalt korps i 31 år, sluttet seg sammen med Norsk Speiderpikeforbund. Norges KFUK-speidere ønsket imidlertid fortsatt å være et rent pikespeiderforbund. Følgen var at Norges KFUM-speidere igjen ble et selvstendig forbund.

Norges KFUM-speidere er et rent guttespeiderforbund (pojkscoutförbund/drengespejderkorps) med ca 28% av de norske guttespeiderne. Forbundet er inndelt i 20 geografiske kretser (distrikter). Det har også noen få grupper (kårer) i utlandet samt noen medlemmer direkte tilknyttet forbundet.

I Norge har pikespeiderne hatt tradisjon med kretsens navn på et bånd under skuldersonnemen. Guttespeiderne har derimot aldri hatt noen kretsmarkering på speiderdrakten (uniformen). Da KFUM-speiderne igjen ble eget forbund, foreslo undertegnede å innføre

kretsmerker etter dansk mønster for å styrke kretsidentiteten. Det var nok et riktig tidspunkt hvor forbundet sto i en organisasjonsmessig trengt situasjon, og man samtidig skulle ha nye uniformer.

En kretsmerkekomite ble umiddelbart nedsatt våren 1978. Den besto av Ivar Aars, Bjørn Arnesen og undertegnede. Bjørn Arnesen er senere erstattet med Harald Nissen. Det er vel ikke mange speiderforbund som har så mange heraldisk interesserte ledere. Komitéen omfatter det norske medlem av Heraldisk Tidsskrifts redaksjonsutvalg samt de to gjenlevende av de fire opprinnelig norske medlemmer av Heraldisk Selskap, hvorav den ene er viseformann i Norsk Heraldisk Forening.

Vi ønsket å få så gode og heraldiske merker som mulig gjennom en demokratisk prosess hvor kretsene ble fornøyd. Det siste var jo en vesenlig forutsetning. Vi tilskrev derfor alle kretser med en generell orientering om heraldikkens regler. Samtidig spurte vi om det var noe spesielt ved kretsen eller distriktet vi kunne benytte i våre forslag. Det kom få opplysninger tilbake, og vi begynte å lage forslag.

Undertegnede ble bedt om å komme med idéer mens Bjørn Arnesen, som profesjonell tegner, sto for uttegningene. Et flertall av kretsene aksepterte allerede det – eller et av de første utkast. Det ble de heraldisk beste. Noen arbeidet vi derimot lenge med. Enkelte kretser insisterte på å få med uheraldiske, naturalis-

tiske figurer. I et par tilfelle måtte vi gå med på dårlige kompromisser fremfor å risikere at Landsstyret fulgte kretsens prinsipale ønske. Stort sett er vi imidlertid ganske fornøyde, ikke minst når vi sammenligner med annen heraldikk og andre speidermerker.

Vi valgte i stor grad geografiske eller historiske motiv fra vedkommende områder. I et par tilfelle bygde vi også på symboler fra fylkesvåpen eller byflagg, men uten mulighet til forvekslinger. Derimot fulgte vi ofte fylkesvåpnets eller større byers våpentinkurer, noen ganger omvendt. Etter at kretsmerkene ble endelig fastsatt i 1982, har imidlertid flere kommuner fått våpen som ligner. Vi er derfor glade for at vi straks informerte Riksarkivets saksbehandler om våre merker for ikke senere å bli beskyldt for å ha skapt forvekslingsmuligheter.

I den følgende gjennomgang følger jeg kysten fra den russiske grense og til de tre innlandskretsene i sydøst.

Nord-Norge:

Finmark er midnattsolens land med lys og mørke. De tre hovedstrålene står for fylkets tre etniske hovedgrupper; samer, nordmenn og finner (kvener). Fylkesvåpnet er sort med gull.

Troms har i fylkesvåpnets tinkurer fått en Tromsøpalme (*Heracleum laciniatum*). Det er en viltvoksende kjempebjørnekjeks fra Kaukasus. Komitéen ønsket den mindre naturalistisk.

Nordland har fått en lundefugl etter idé av Vivian Fjordholm ved Riksarkivet. Norges tre største fuglesjell med lundekolonier ligger i fylkets tre hoveddeler. Fylkesvåpnet er gull med sort. Kretsen kaller seg nå spøkefullt for «papegøyekretsen». Senere har imidlertid Nordlandskommunen Værøy antatt et våpen med i blått en sølv lundefugl.

Trøndelag:

Trøndelag krets omfatter begge Trøndelagsfylkene. Kretsen har fått statuen av kong Olav II (St. Olav) i motsatte tinkurer av det norske riksvåpen (korset er i sølv). Olav den hellige falt i slaget på Stiklestad i Nord-Trøndelag i 1030 og ble gravlagt i Nidaros (Trondheim) i Sør-Trøndelag, hvor undre fant sted. Komitéen ønsket noe mer heraldisk med f.eks. øksen (St. Olavs attributt), kongekrone og erkebispestav.

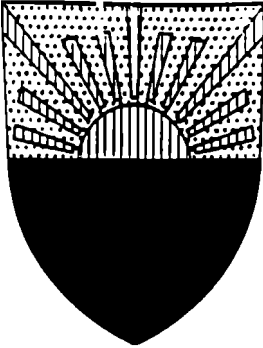
Nordmøre og Romsdal utgjør den nordlige halvdel av Møre og Romsdal fylke. Fylket regnes til Vestlandet, men befolkningen i den nordlige delen er utvilsomt mer trøndere. Kretsen har fått en heraldisk galleas med et fiskegarn som en senket spiss (sparresnitt) dannet av et liggende flettverk. Tinkturene er omvendt av de i byvåpnene for Kristiansund og Molde.

Vestlandet:

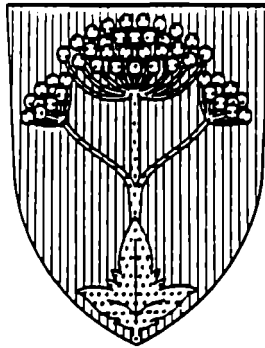
Sunnmøre vert den sørlege halvdel av Møre og Romsdal. Krinsen (nynorsk for kretsen) har fått same våpen som Nordmøre og Romsdal, men med raudt i staden for blått, då Ålesund har tinkturene sylv på raudt. Med di ca 12% av dei norsktalande brukar nynorsk som skriftspråk, har dei to krinsane med flest nynorskbrukarar fått blasoneringa på nynorsk. Mens galleasen i Nordmøre og Romsdal har «beslått segl», har han difor her «spengja segl».

Sogn og Fjordane krins tilsvavar fylket med same namn. Den gulblakke fjordingen er kjend i store delar av Norden.

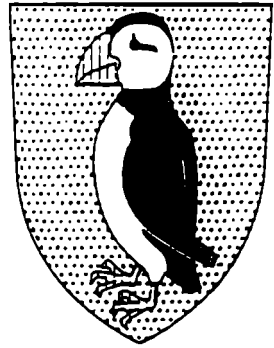
Bjergvin krets er kretsen rundt Bergen, skipsfartsbyen mellom de syv fjell. Røde trekant symboliserer også KFUM. Båten er en Oselver. Komitéen ønsket den sort (de lokale regimentsfaner er i sort og hvitt) og mindre naturalistisk.



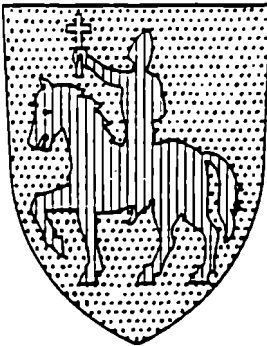
Finnmark



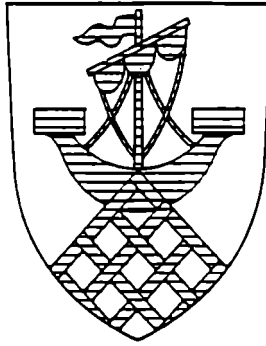
Troms



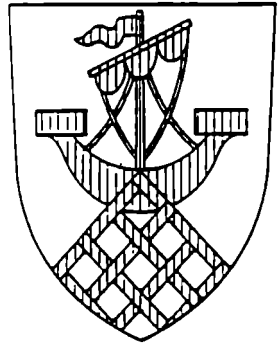
Nordland



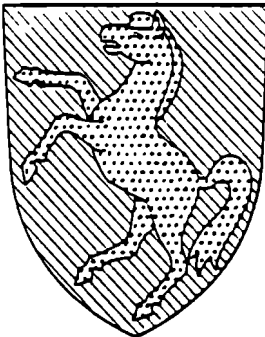
Trøndelag



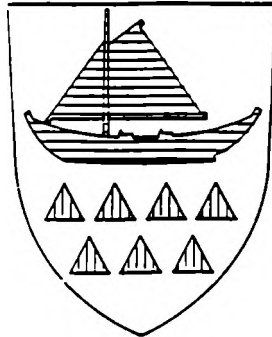
Nordmøre og Romsdal



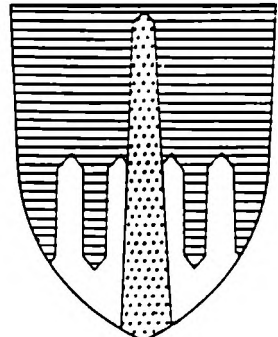
Sunnmøre



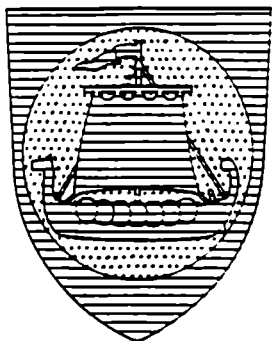
Sogn og Fjordane



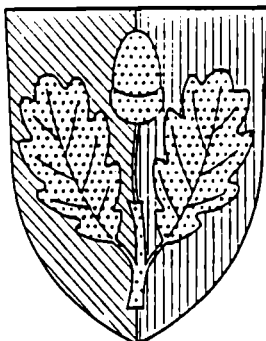
Bjørgvin



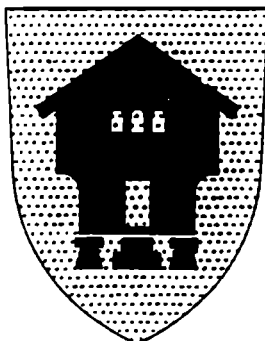
Haugaland



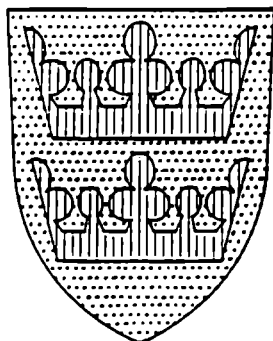
Rogaland



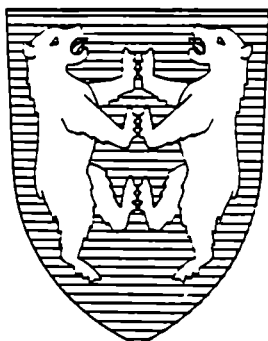
Agder



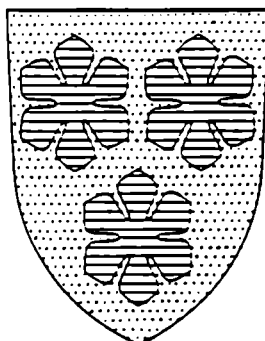
Telemark



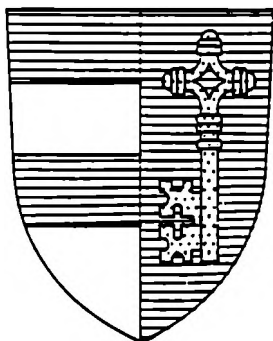
Vestfold



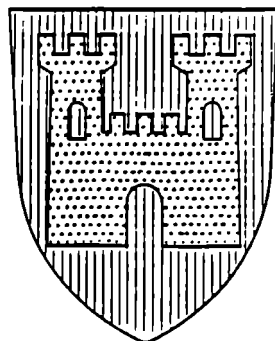
Buskerud



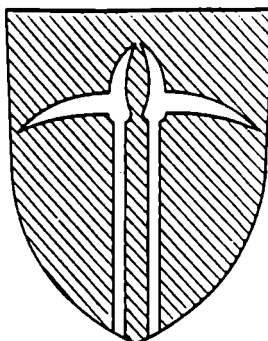
Asker og Bærum



Oslo og Follo



Østfold



Romerike

Haugaland krets ligger rundt Hauge-sund, tvers over fylkesgrensen mellom Hordaland og Rogaland. Dette er en ny krets. Etter lang tids korrespondanse med kretsen godtok de Harald Nissens forslag, som illuderer Haraldshaugen. På det som etter sagnet er gravhaugen til kong Harald I Hårfagre, som samlet Norge til ett rike, står en stor bauta for Norge og 29 små støtter for de 29 småri-kene.

Rogaland krets omfatter Rogaland fylke syd for Boknafjorden samt Flekke-fjord prosti i Agder. Vikingeskippet inne i solen minner om skipene som går ut fra Rogaland mot solen ute i Vesterhavet, og om slaget i Hafstrfjord omkring år 880. Stavangers byvåpen er blått med gull.

Agder (Sørlandet):

Agder krets omfatter begge Agderfylkene unntatt Flekkefjord prosti. Eketre finnes både i Vest-Agders fylkesvåpen og i hærens regimentsmerke. Vest-Agders fylkesvåpen er grønt med gull, Aust-Agders er rødt med gull.

Østlandet:

Telemark er kjent for sine stabbur (for-rådshus på gårdene). Fylkesvåpnet er også gull med sort.

Vestfold består av de gamle grevskape-ne Jarlsberg og Laurvig, hvorfor to stiliserte dansk-norske grevekroner. Fylkesvåpnet er rødt med en gull kongekrone.

Buskerud har et sølv fylkesvåpen med en blå bjørn. Fylket har både bjørner, sølvgruver og blåfarveverk. To bjørner (som danser!) er symbol på fellesskap (ikke kamp).

Asker og Bærum er Oslos vestlige for-stadskommuner. De er bl.a. kjent for sine blåveis (blåsippor), og for å være den sterkeste bastion for de blå (de kon-servative, Høyre). Vi blasonerer dem som »seksbladinger« idet »seksblad« ut-

talemessig kunne oppfattes som »porno-blad«. Antallet tre på grunn av arbeid i tre kommuner (også en del av Røyken i Buskerud). I 1985 antok Opplandskom-munen Nord-Aurdal et gull våpen med tre blå fembladinger (snøstøter).

Oslo og Follo er det eneste våpen med to adskilte heraldiske motiver. 1. felt er Oslos uoffisielle byflagg mens 2. felt skal illudere Follo som porten til Oslo fra det »store utland«.

Østfold er fylket med borger og fest-ninger (bl.a. Fredrikstad og Halden). Fylkeshovedstaden het opprinnelig Borg, området rundt kalles Borgesyssel og en av kommunene het Borge. Tink-turene er som i fylkesvåpnet.

Romerike ønsket selv fløttingshaker. De er plassert som et kors og illuderer dessuten fire sølv elver som samles til to og som renner gjennom det grønne landskap. I 1986 antok Romerikskom-munen Fet et våpen med i grønt en skrått fremvoksende sølv fløterhake av nøyaktiv samme utseende som de i krets-våpnet. Våpnene kan imidlertid ikke forveksles. Det kan derimot våpnet til Opplandskommunen Nordre Land, som i 1987 antok i blått to oppvoksende adosserte gull fløterhaker.

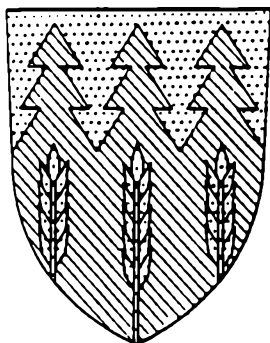
Hedmark er kjent for Hedemarkens brede kornbygder og Glåmdalens store skoger. Her passer det finske grantre-snitt.

Oppland fylke har Norges to høyeste fjell. Kretsen insisterte selv på kvistene. Sølv og blått illuderer snø og is.

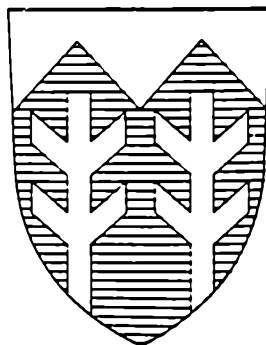
Diverse:

Utenlandsgruppene er enheter for nor-ske gutter i andre land. De har særlig vir-ket på misjonsstasjoner i Afrika og Asia.

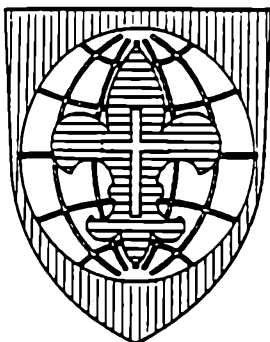
Direkte tilsluttet forbundet. Merket er i de norske flaggfarger med ringen for for-bund og pilen som peker mot høyere mål (eller forbundet som er overordnet kretsene).



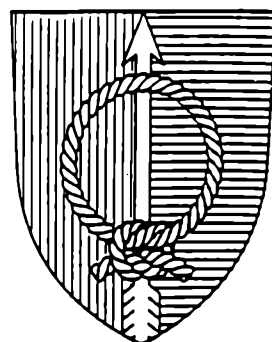
Hedmark



Oppland



Utenlandsgruppenes



Direkte tilsluttet forbundet

Det ble besluttet at merkene skulle være av stoff og festes på venstre overarm i beste heraldiske stil. Det er også vedtatt regler om kretsmerkets bruk, herunder om flagg som kan utføres i forholdet 4:5.

I dag er kretsmerkene godt innarbeidet, og kretsene og deres medlemmer er stolte av disse. Hvorvidt de har økt interessen for heraldikk, er vanskelig å si. Også

KFUK-speiderne og det felles gutte- og pikeforbundet Norges speiderforbund har nå tatt i bruk kretsmerker. Her har man imidlertid overlatt alt til den enkelte krets. Merkene er i flere former og størrelser med kretsens navn og fylt med naturalistiske gjengivelser av turistattraksjoner, geografiske eller historiske forhold ved kretsen.

Våpenretten aktuell i Norge

Av Hans Cappelen

De juridiske aspekter av heraldikken har vært fremme i Norge de siste par år. I allfall de offentlige myndigheters heraldikk. Vi kan her også inkludere nasjonalflagg. I den forstand har heraldikken blitt aktuell i både lov og dom.

Lover og forskrifter

Den norske lovgivning om våpen og flagg er blitt vurdert nærmere. Tanken er å foreta en gjennomgripende revisjon av lovene og forskriftene. Forslaget er å slå sammen den spredte lovgivning om riksvåpen og offentlige flagg i en felles lov, å samle forskriftene utenom lovene i en felles forskrift og å få reglene om fastsettelse av kommunevåpen inn i kommuneloven.

Her er altså litt av hvert å ta fatt på som krever adskillig arbeid og innsikt i både lovgivningsteknikk og fagfeltene våpen- og flaggkunnskap. Forslaget til ny lovgivning er det redegjort for i det tykke heftet *NOU 1992:32* (Norges offentlige utredninger) med tittelen »Bedre struktur i lovverket. Lovstrukturutvalgets delutredning II«.

Denne *NOU 1992:32* har like etter viktige statsrettslige emner som forfatningen, territoriet og Svalbard, et eget avsnitt som heter »Lovgivningen om flagg og andre offentlige symboler«. Dermed er »symbolene« godt prioritert og plassert i systemet. Over seks spalter omtales de følgende lover og forskrifter:

- Grunnlovens § 111 (med kort bestemmelse om at flagget skal fastsettes i egen lov).
- Flaggloven av 10.12.1898 (som fastsetter flaggets innhold i generelle begreper).
- Kommuneflaggloven av 29.6.1933 med forskrift av 6.7.1993 om utenlandske flagg.
- »Forbud paa Vimpel-Føring« av 17.2.1741.
- Sjøfartsloven av 20.7.1893 og sjødyktighetsloven av 1903 med senere forskrifter (om flagg på skip).
- Straffeloven av 22.5.1902 (med forbud mot misbruk av offentlig våpen m.v.).
- Riksvåpen-forskriftene av 20.5.1927 og 19.3.1937 samt de gamle av 14.12.1905.
- Flaggforskriftene av 27.1.1906 (KNS-flagg), 15.11.1905 (kongeflagg), 26.9.1924 (kronprinsflagg) og flaggreglementet fra 1927.

I den tunge utredningen sukker man over at disse reglene er tildels vanskelig tilgjengelige. Innholdet i reglene halter også litt noen steder, sies det.

Lovutvalget synes derfor at tiden er kommet for å ajourføre og »samordne« reglene. Men så langt som til å foreslå ordlyd eller detaljer i en ny lov, har utvalget ikke gått. Likevel gir man enkelte tips om hvordan en slik lov kan bygges opp. Jeg skal kommentere noen av idéene.

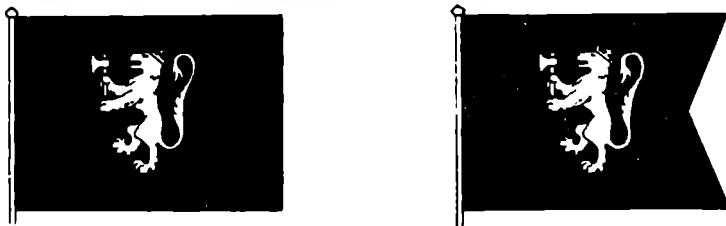


Fig. 1. Det norske konge- og kronprins-flagg har fortsatt løve-tegningen fra 1905. Konge-flagget vajer bl.a. på Det kgl. Slott i Oslo, på Kongeskipet og som bilflagg. Under H.M. Kong Olav Vs begravelsesseremoni lå kongeflagget på kisten.

Skal *flaggets farger* defineres mer eksakt i en ny lov? Utvalget nevner at man kan bruke de internasjonale standardiserte fargekoder. De internasjonale standardene har veldig detaljerte angivelser av farger; eller rettere sagt: av fargenyanser. Tankegangen i standardene er prinsipielt uheraldisk. I stedet for å ha fargene som generelle begreper, så opphøyes de finere nyansene til egne størrelser der det ikke kan gjøres avvik uten å gli over i andre nyansebetegnelser med innviklede tallkoder. Systemet blir stivt og nøyaktig slik at det passer i vitenskapens verden med krav til det eksakte. Men i dagliglivets mer enkle forhold blir standardenes krav urimelig tungvinte og uten særlig praktisk nytte. Flagg i praktisk bruk har liten glede av rigorøse fastsettelser av fine fargenyanser.

Jeg tror ikke lover med kodeangivelser fra standarder er veien å gå. Flagg lages av forskjellig stoff – og flagg henger i alle slags lysforhold med ulike omgivelser utendørs og innendørs. Dermed vil synsintrykket av fargene måtte variere veldig mye. Det er liten hensikt i å fastsette nøyaktige kodespesifikasjoner av fargenyanser. Under praktisk bruk av flagg vil de fine nyansene ikke synes. Jeg mener derfor at det bør holde med fargeangivelser i mer alminnelige ordelag, uten forfinede og vanskelige fargekoder.

Fastsettingene av de offisielle, norske *flaggdagene* er litt inkonsekvente og rotelete, så her er jeg enig med utvalget i at man bør rydde opp. Særlig gjelder det flagging på fødselsdagene i kongefamilien som bør fastsettes klart i flagg-forskrifter.

Utvalget mener at vi i Norge bør få en helt uttrykkelig lovhjemmel for å fastsette *kommunevåpen*. Vi har bare en viss formell rettslig forankring i loven om kommuneflagg. I straffelovens § 328 forutsettes dessuten at kommunevåpen har rettslige status og har «hjemmel». Jeg for min del tviler på at det er behov for en uttrykkelig lovhjemmel for kommunevåpen. Vi har hittil greid oss godt uten slik lov, og det selv ved fastsettelse i kongelig resolusjon av flere hundre nye kommunevåpen. Regelen om at dette kan gjøres – «hjemmelen» i juridisk språkbruk – bør da være klar nok allerede. En eventuell ny spesifisert lovhjemmel bør iallfall gi uttrykk for at de våpen som er blitt fastsatt ikke behøver ny godkjennelse. Mange kommuner vil nok ellers mislike å være utenfor den nye lovbestemmelse, og på en måte være annerledes utstyrt enn kommuner med våpen etter en eventuell ny lov. Og det selv om dette ikke behøver å ha noen som helst rettslig betydning.

Et hyggelig nytt forslag for heraldikere og flaggvener er å ta en beskrivelse av

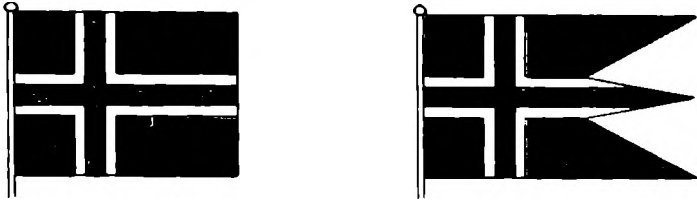


Fig. 2. Det norske nasjonal- og statsflagg stammer fra 1821. Med betegnelsen «det rene flagg» menes at det er uten noe unionsmerke. I unionstiden med Sverige var det lenge et særmerke som ble kalt «sildesalatet», i øvre hjørne mot stangen. Dette merket var upopulært i Norge og gikk ut av statsflagget i 1905.

flagget inn i selve den norske *Grunnloven*, i dens § 111. Vi har i Norge en egen forkjærlighet og respekt for *Grunnloven* av 17. mai 1814 (med senere endringer). For eksempel brukes ord, skrivemåte, m.v. fra 1814 også i nye grunnlovsbestemmelser. Dette har sin rot i *Grunnlovens* store betydning for å holde på Norges stilling som eget selvstendig rike gjennom hele den påtvungne unionen med Sverige fra 1814 til 1905. *Grunnloven* rangerer fortsatt høyt både rettslig og symbolsk.

Hvorvidt de lovgivende myndigheter i Norge i dag virkelig vil ta arbeidet med å omlegge flagglovene og flaggforskriftene m.v., er det ennå litt for tidlig å si noe særlig mer om. Vi får følge med, så ikke heraldikkens egenart blir oversett!

Vi har også tidligere hatt forslag om å få en ny, norsk flagglov. Det kom så langt som til en Odelstingsproposisjon (Ot. prp. nr. 25) i 1925. Begrunnelsen for lovforslaget var at vi i Norge bare har splittflagget til bruk for statsmyndighetene. Vi har ikke noe eget flagg for «krigsmakten», verken til lands eller til sjøs. Det er ikke noe eget flagg som markerer hva som er – eller ikke er – militære bygg og anlegg eller hvilke statseide skip som er krigsskip. Forslaget fra 1925 var å få et nytt spesielt flagg for statens sivile myndigheter, mens de militære skulle få enerett til det vanlige statsflag-

get med splitt og tunge. Det sivile statsflagget skulle ha et hvitt midtfelt med riksvåpenet, eventuelt beregningene «POST» og «TOLL» under kongekroner. Slik gikk det ikke. Odelstinget valgte å ikke behandle proposisjonen og lovtkastet. Senere har saken ikke blitt aktuell igjen.

Det kom imidlertid et ganske omfattende privat lovforslag i 1971. Professor, dr.juris Atle Grahl-Madsen hadde lagt et stort arbeid ned i sitt forslag som han sendte til Utenriksdepartementet. Han foreslo en komplisert lovtekst og en rekke varianter av statsflagget med etatsmerker i korsmidten. Dette forslaget vakte skepsis, bl.a. i Justisdepartementets lovavdeling, og førte ikke til noen Ot.prp. eller fremleggelse for Stortinget.

Riksvåpenet på trykksaker

Det var en radikal omforming av riksvåpen-tegningen for offisiell bruk som *Hallvard Trætteberg* gjorde på 1930-tallet. Takket være bl.a. historikeren Halvdan Koht som da var utenriksminister i Arbeiderparti-regjeringen oppnådde Trætteberg å få sin våpentegning fastsatt som normalutgave av riksvåpenet for Statens trykksaker. Forskriften (instruksen) med rettleddning, datert 1. september 1939, viser utforminger av riksvåpenet i

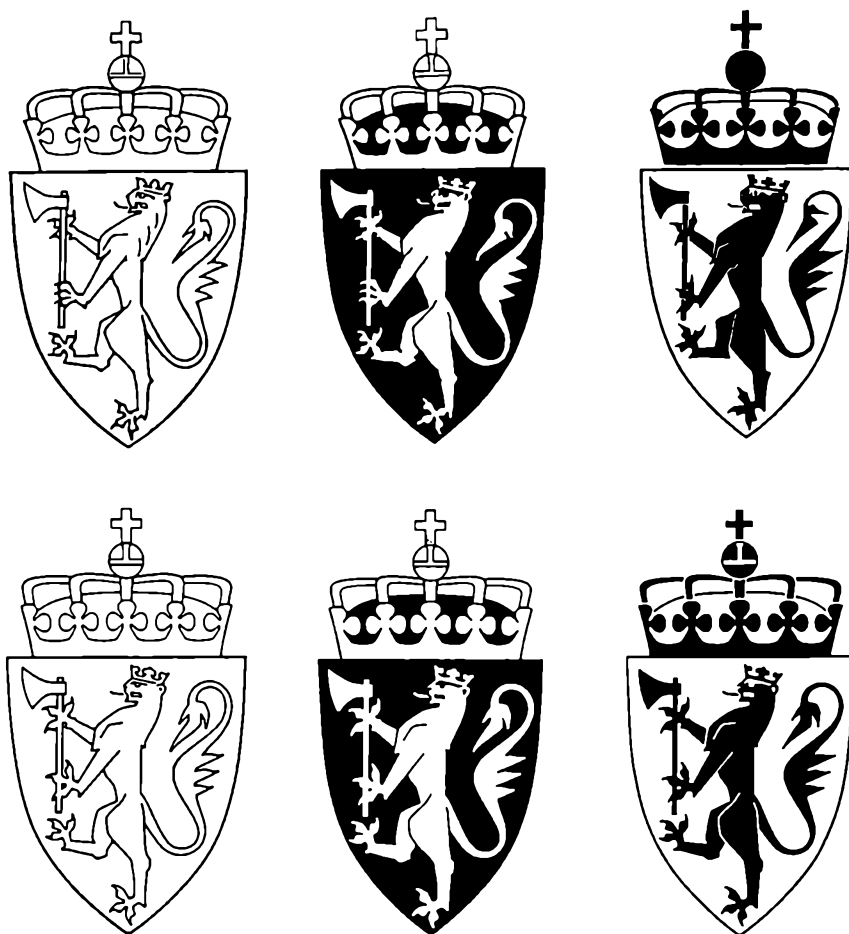


Fig. 3. Trøttestads løver øverst og Utenriksdepartementets reviderte løver nederst. Forskjellene er nokså ubetydelige og utformingen er fortsatt preget av 1930-årenes stiloppfatning.

forskjellige trykk-teknikker og størrelser.

Trøttestads nye, strengt stiliserte løvefigur var ganske annerledes enn 1905-tegningens lett lubne og mer naturalistiske skikkelse. Selvsagt møtte den slanke løven i flatestil mye kritikk. Bruddet med den tilvante stiliseringen var dristig og ga staten en moderne »grafisk pro-

fil«. Uten sterk faglig forankring hos heraldikeren Trøttestad og historikeren Koht hadde dette tiltaket ikke latt seg gjennomføre.

Norge hadde lenge ikke benyttet sin adgang til å sende en tegning av riksvåpenet til det internasjonale byrået »BIR-PI«. Byrået er felles for medlemslandene i Pariserkonvensjonen (av 20. mars



Fig. 4. Det flotte serafimerskjoldet for H.M. Kong Harald V er fra 1992. Ordensmaleren Bengt-Olof Kälde har gitt den norske løven en særegen form som utvilsomt er heraldisk, men den avviker fra de utforminger som er vanlig brukt i Norge.

1883 med senere endringer) til beskyttelse av industriell, immateriell, eiendomsrett. Denne konvensjonen gir bl.a. et visst minimumsvern for statsvåpen og -merker. Medlemslandene forplikter seg til å gi rettsbeskyttelse mot visse typer misbruk, bl.a. registreringsforbud ved varemærker. Det enkelte medlemsland kan imidlertid kreve at utenlandske stats-våpen og merker er notifisert hos BIRPI-byrået, før de skal få rettsbeskyttelse. Norge har her vært senere ute enn bl.a. Danmark.

En tegning av riksvåpenet ble så endelig godkjent av H.M. Kong Harald V den 16. desember 1992 for oversendelse til byrået. Da utformingen av riksløven ble tatt opp til vurdering i den forbindelse, våget man seg ikke inn på en nytenkning som den i 1930-årene. Trøttebergs løve er i 1991–1992 bare blitt forsiktig bearbeidet av vår anerkjente grafiker *Sverre Morken*, under nøye instruks fra Utenriksdepartementet. Det utrenete øye vil knapt se noen forskjell fra 1939-utgaven.

Utenriksdepartementet kommer nå med en flott brosjyre der vi vil få se de reviderte tegninger av riksvåpenet som staten skal bruke bl.a. på trykksaker.

En fremtidig felles lov om flagget og rikets øvrige symboler bør omfatte også reglene om riksvåpenets utforming, sier NOU 1992:32.

Dom om hån av flagg

Å hån fremmed stats flagg eller riksvåpen er straffbart, bestemmer den norske straffelov § 95. Bestemmelsen kom inn i loven ved en tilføyelse i 1909. Det er visstnok sjelden at påtalemyndigheten reiser tiltale mot noen for brudd på bestemmelsen, selvom brenning av flagg ikke er et helt ukjent virkemiddel under politiske demonstrasjoner.

Den mest berømte dom om hån av

flagg står i Norsk Retstidende 1933, side 1132. Da var det hakekorsflagget på et tysk konsulat som ble firt og ødelagt. Gjerningsmannen ble ikke hørt med at han bare ville demonstrere mot hakekorset. *Høyesterett* la til grunn for sin straffedom at gjerningsmannen ville ha gjort det samme uansett om flagget var partisymbol eller nasjonalflagg. Dermed ble han dømt også for det som i juridisk teori kalles »hypotetisk forsett«. Dommen har av den grunn fått sin plass i juridiske lærebøker. La meg legge til her at gjerningsmannen bare ble dømt til bøter, selvom lovbestemmelsen gir mulighet for fengselstraff. Av betydning var det nok også at hakekors-flagget var heist og ble ødelagt på arbeiderfestdagen den 1. mai. Dette virker spesielt demonstrativt når hakekorset samtidig var nazistenes partimerke.

Jeg leser i Norsk Retstidende 1993, side 677, at vi har fått en *ny høyesterettsdom* om hån av flagg. Denne gang om hån av flagget til USA, men også denne gang i forbindelse med en politisk demonstrasjon.

Det er ikke særlig sannsynlig at noen med vilje – »forsettlig« – vil hån fremmede staters høye symboler, uten som en politisk meningsytring. Demonstrasjoner mot USA som land virker vel nok så lite aktuelt for de fleste. Men demonstrasjoner mot politiske handlinger eller en bestemt politikk, er noe man må regne med. Da er det likevel ikke tillatt å hån nasjonalflagg og riksvåpen. Først påtalemyndigheten og så domstolene har i vår tid igjen gitt tydelig uttrykk for dette.

Dommen fra 1993 er ikke et helt rent eksempel på hva forhånelse kan medføre av straff. Den dømte – en kvinne på 21 år – hadde nemlig gjort seg skyldig i et enda grovere lovbrudd. Hun hadde sparket en politimann i skrittet med stor styrke »noe som var smertefullt for

ham«, sier dommen. Det gjorde hun under en ulovlig demonstrasjon på et annet tidspunkt. Denne handlingen ble hun dømt for sammen med det forhold at hun hadde deltatt i brenning av USA's flagg utenfor Stortinget.

Oslo byrett dømte henne til betinget fengsel i 30 dager, men påtalemyndigheten anket dommen til Høyesterett og gjorde gjeldende at hun burde få *ubetinget fengselstraff*. Hennes forsvarer viste bl.a. til at kvinnen nå var gravid med termin høsten 1993.

Høyesterett var enig med påtalemyndigheten i at kvinnen måtte idømmes ubetinget fengselstraff, selvom det ville kunne gå noe tid før hun fikk sone straffen i fengsel. Vår øverste domstol mente at det måtte reageres så strengt fordi volden mot politiet dreide som om «en farlig handling som skjedde uprovosert og kom uforberedt på politimannen». Da hjalp det ikke «at domfelte var relativt ung, at handlingen skjedde forholdsvis impulsivt og forhåpentlig må anses som et engangstilfelle, at politimannen ikke ble skadet og at saken var blitt gammel».

I dommen ble forhånelsen av USA's flagg ikke tillagt noen spesiell vekt ved

straffeutmålingen. Likevel er forhånelsen uttrykkelig nevnt som straffbar og forhånelsen er med i både tiltale og dom. Det er bare fordi vold mot politiet er så alvorlig at forhånelsen kom i bakgrunnen ved straffeutmålingen.

Til sist noen ord om hån av det *norske* flagg. Dette har vi ingen uttrykkelige lovbestemmelser mot. Jeg kan heller ikke se at vi har noe særlig behov for det. Men vi ser stadig i avisenes leserinnlegg at folk kritiserer de som sminker ansiktet i flaggfargene. Denne sminken er blitt populær hos mange unge mennesker under sportsstevner eller festdager. Er ansiktsminken en forhånelse av flagget? Jeg synes ikke det og tror ikke at det er meningen. Riktignok blir flagget ikke tatt høytidelig på denne måten, men at flagget er et viktig symbol kan iallfall sminken gi uttrykk for. Om ansiktsmalingen ikke er respektfull i vanlig forstand, så er den ikke nedverdiggende eller krenkende for flagget selv. Flaggets verdi som nasjonalsymbol er så grunnfestet i Norge at man bør kunne tåle også en slik ukonvensjonell bruk av det, mener jeg.

Heraldica varia

Strøtanker om bisp ehuen og den kirkelige heraldik

Et våbenhus på Roskilde domkirke bærer et medtaget maleri. Det viser bl.a. to våbenskjolde. Et – tilsyneladende biskop Ravensbergs – er kronet med en bisp ehue. Hvor kan vi læse om denne skik? Vi finder den kun sporadisk omtalt i heraldisk litteratur om danske forhold. Her er en del af dansk kulturarv, der ikke er blevet kanvasset – kirkelig heraldik. Hvorfor?

Måske fordi den seriøse heraldiker ofte vige tilbage for at behandle et emne, der i den grad opfordrer grænseoverskridelse i tid og rum som den kirkelige heraldik. Kildematerialet bliver let for stort og for uoverskueligt. Men det er vel ikke hele forklaringen: Den engelske historiker Herbert Butterfield har sagt noget i retning af, at vi betragter middelalderen gennem reformationens optik. Vore fordomme bestemmer imidlertid ikke blot vores beskrivelse af de enkelte fænomener, men også hvilke emner vi overhovedet tager op.

Når hele Skandinavien er fattigt på skrifter om kirkelig heraldik, hænger det formentlig bl.a. sammen med, at reformationen var et hårdt slag for denne heraldik. Det specifikt gejstlige måtte – i overensstemmelse med det Lutherske embedssyn – vige for det borgerlige. De kirkelige embedsmænds våben blev en del af den borgerlige heraldik, og de asketisk-moralske synspunkter, der i begyndelsen havde fået den katolske kirke til at tøve med anvendelsen af heraldik, gjorde igen heraldikken kirkefremmed. Efterhånden blev kirkelig heraldik – modsat, hvad der gælder i England – forbundet med katolicisme og dermed anset for unational og ideologisk usund.

Sådan er det ikke helt mere. Man kan gæt-

te på, at det skyldes forskellige tendenser: konfessionelt engagement hos nogle, sekulariseret videnskabelig objektivitet hos andre. I hvert fald har visse forfattere – også i dette tidsskrift – været meget åbne for middelalderens kirke med heraldik og det hele.

Tag f.eks. fra den nyeste litteratur de heraldiske artikler i festskriftet Knud Prange. Der er fem. Hele tre har kirkelige perspektiver. Per Ingesmans artikel »Middelalderens danske bispesegl og deres heraldik« må ses i sammenhæng med Ingesmans artikel »Religiøs symbolik og sociale ambitioner. Den højere gejstligheds segl i dansk middelalder« her i tidsskriftet (1987, s. 283ff). Ingesmans artikler er fine eksempler på den berigelse, som socialhistoriske perspektiver giver heraldikken, men vort problem med bisp ehuerne løser de desværre ikke.

Når Ingesman skal sætte de danske forhold i internationalt perspektiv, støtter han sig til ærkebiskop Bruno Bernhard Heim, »Heraldry in the Catholic Church«. Til dette brug har Heims bog imidlertid den væsentlige svaghed, at den først og fremmest er en juridisk afhandling. Det er ikke blot legitimt, men også spændende at betragte heraldik fra en juridisk synsvinkel, ikke mindst i en institution, der stadig har en levende juridisk regulering af heraldiske spørgsmål, men det indskrænker det anvendte kildemateriale og de besvarede spørgsmål til det juridisk relevante. Vi får at vide, hvem der må bære mitra, og hvem der skal lade være, men brugen af mitra i heraldisk praksis bliver jeg ikke meget klogere på. Den oplysning, at mitraen har prydet våbenskjolde siden midten af det 13. århundrede, må således søges andet steds.

Heim skriver dog: »Soon after the adoption of arms by bishops and abbots, they ensigned their shields with mitres. Since it was their head-dress it is reasonable that it came

to occupy the same position over the shield ad the warrior's helmet.»

Introduktionen af den heraldiske mitra kan ses i sammenhæng med opkomsten af forskellige differentierede standskendetegn i heraldikken og udtrykker sikkert også en vis gejstlig uvilje ved hjelmen som ridderligt symbol på krig og turnering. Det forhindrede dog ikke en senmiddelalderlig borgerlig ærkebiskop som Birger Gunnersen i at forbinde hjelm og mitra over sit våben.

Når talen er om ærkebiskop Heim kan der være grund til at fremhæve, at Heims banebrydende virksomhed som skabende heraldiker givet har været væsentligt medvirkende til, at heraldikken har overlevet den periode i 1960'erne og 70'erne, hvor den romersk-katolske kirke ellers prisgav stort set alt, der kunne fortolkes som »feudale relikter«. Hvor vigtigt det er, at kontinuiteten ikke er blevet brudt, ses f.eks. af den begrænsede gennemslagskraft, som de heraldiske restaurationsforsøg – til dels med brug af bispshuer – har haft i Skandinavien lutherske kirker. Som overalt, hvor der er tale om højt differentierede kulturfænomener, tager opbygningen århundreder, mens ødelæggelsen kan ske næsten momentant.

På den anden side må Heims puristiske observans ses i lyset af en strømnings, der – ikke mindst i dette århundrede – har medført, at romersk-katolsk heraldik kun lader den Napoleonske lidet efter i systematisk ensartethed.

F.eks. er tyranniet fra systemet af særlige gejstlige hatte med tilhørende kvaster blevet næsten fuldkomment, idet man i 1969 – i overensstemmelse med italiensk skik – forbød biskopperne at forbinde deres våben med bispshue og -stav.

Det kan ikke nok beklages, at den meningsfulde og hævdvundne skik at timbrere bispshuene med mitraen er blevet bragt til ophør. I modsætning til de senere indførte gejstlige hatte bliver bispshuer jo stadig båret i det virkelige liv, hvortil kommer, at bispshuen har en klar og stærk symbolsk betydning.

Den engelske kirke har da også bevaret biskoppens heraldiske brug af bispshuen – ja bispshuen af Durham har kronet sit våben med en »coroneted mitre« – en mitra forbundet med rangkrone.

Samtidig kan iagttagelser i marken give anledning til at frygte, at mitraen kan komme til at overtage tiaraens rolle i den pavelige heraldik. Problemet er, at tiaraen tidligt – ved tilføjelsen af kroner – blev symbolet på pavens egenskab af verdslig hersker og derfor i vor tid ofte mistolkes som »triumfalistisk«.

Hos den spøgefulde franske forfatter Roger Peyrefitte siger en kardinal et sted »Pour le peuple, il n'y aura jamais de plus belle preuve de l'existence de Dieu qu'une mitre d'évêque.« Derfor opsøger jeg igen våbenhuset i Roskilde, men nu søger jeg ikke længere visdom. I stedet lader jeg mig opbygge ved synet af denne dejlige hat.

Den omtalte litteratur:

Tommy P. Christensen m. fl. (red.), *Slægter, skjelde, steder. Festskrift til Knud Prange*. Odense 1990. 291 s. Illus. 258 kr.

B. B. Heim, *Heraldry in the Catholic Church, its Origin, Customs and Laws*, 2. udg. Gerrards Cross 1981. 192 s. Illus. 29,50 BP.

Bertil A. Fosrell

Kongres i Luxembourg

Under protektion af H. K. H. Storhertug Jean finder den 21. internationale kongres for genealogi og heraldik sted i Luxembourg fra den 28. august til den 2. september 1994. Deltagelse koster 5.500 belgiske francs, hvilket svarer til ca. 1.050 danske kr., hvilket må siges at være særdeles rimeligt, da ikke blot den trykte kongresrapport er inkluderet i dette beløb, men også afslutningsbanketten på middelalderborgen Vianden. Der bliver mulighed for billig overnatning, og der arrangeres en ekskursion til bl.a. Echternach med et kloster grundlagt i 698. Kongressens temaer er *byen og dens indbyggere: genealogiske, heraldiske og emblematiske aspekter og emigration og immigration: genealogiske, demografiske og heraldiske betragtninger*. Man kan tilmelde sig ved at skrive til generalsekretæren, Jean-Claude Muller, P.O. Box 13, L-8501 Redange-sur-Attert.

Nils G. Bartholdy

Jørgen Mathiesen 1901–1993

Ved godseier Jørgen Arthur Mathiesens bortgang i høy alder den 6.12.1993 bør også hans innsats for norsk heraldikk trekkes frem. Med sine omfattende kunnskaper og personlige elskverdighet fikk han betydning på dette felt. Han har sin del av æren for at det ble skapt et heraldisk miljø i Norge som har ført til bl.a. den voldsomme vekst av kommunale og statlige våpenmerker gjennom den siste mannsalder.

Utgangspunktet for Jørgen Mathiesens heraldiske interesse var slektsforholdene i det gamle Christiania, foruten hans sikre stil-sans og hans tradisjonsbevissthet. Dette ledet ham til selv å foreta undersøkelser som han har skrevet om i bl.a. Heraldisk Tidsskrift. Og han etablerte nære kontakter med internasjonalt fremstående heraldikere. Dessuten ga han forskningsoppdrag, bl.a. til Hallvard Trætteberg og dr.philos. H. L. Løvenskiold.

Selv fikk jeg allerede i ung alder Jørgen Mathiesens varme oppmuntring og støtte til å arbeide med disse emneområder som mange da så på med skepsis. Jeg lærte ham å kjenne som en omsorgsfull og taktfull eldre venn og slektning. Vi er flere som har hatt nytte av at Jørgen Mathiesen inspirerte oss til faglig fordypelse, og av at han formidlet kontakt til utenlandske eksperter. Hans anbefalinger åpnet mange dører.

I det internasjonale heraldiske akademi, med sete i Sveits, ble Jørgen Mathiesen innvolet i 1969 som «académicien». Han deltok bl.a. som første nordmann på de internasjonale heraldiske kongresser.

Opprettelsen av Norsk Heraldisk Forening i 1969 skyldes i stor grad Jørgen Mathiesen. Han tok initiativet, han fikk med enkeltpersoner og institusjoner, men han ønsket ikke selv noe styreverv. I det heraldiske miljø sto han sentralt så lenge hans helse tillot ham det.

Vi er mange som tenker på Jørgen Mathiesen med glede, respekt og takknemlighet.

Jørgen Arthur Mathiesen ble født 9.7.1901 på Eidsvoll der hans slekt i generasjon

ner har eiet en vakker herregård, en av Norges største skogeiendommer, industri m.v. Hans foreldre var kammerherre Haaken L. Mathiesen og hustru Erikka S. M. født Cappelen Kiær. Selv var Jørgen Mathiesen gift to ganger og etterlater seg tre sønner med familier, fra sitt ekteskap med Johanne, født Løvenskiold.

Som ung mann ble Jørgen Mathiesen medeier i Eidsvold Værk, men studerte også økonomi både i Frankrike og England. Han tok tidlig opp sin eldste sønn, Haaken S. Mathiesen, som medeier, senere eneeier. Gjennom årene hadde godseier Jørgen Mathiesen en lang rekke verv bl.a. i skogbruksorganisasjoner, industribedrifter, Norges Industriforbund og Norges Landbruksvitenskapelige Forskningsråd. Det norske Skogselskap utnevnte ham til æresmedlem i 1964.

I tillegg hadde Jørgen Mathiesen sterke kulturinteresser: medlem av tilsynskomiteen for Eidsvollsmindet og av rådene for Oslo bymuseum og Nansenskolens, foruten at han var styremedlem i Norske Minnesmerkers Fond. Han opprettet i 1953 De Mathiesenske Samlinger og i 1954 Linderud Stiftelse. Etter at han hadde overlatt Eidsvold hovedgård til sin eldste sønn, tok han bolig på det gamle slektssetet Linderud hovedgård i Oslo som da hadde tilhørt en annen gren av slekten Mathiesen. Med stor pietet fikk han restaurert mye av de praktfulle interiører på Linderud og førte der et gjestfritt hus sammen med sin ektesfelle Cecilie, født Aall. Jørgen Mathiesen besørget utgivelsen av det monumentale bokverket «Fra Linderud til Eidsvold Værk» som i 3 bind fremstiller disse gods-kompleksenes historie under Mathiesens og inngiftede slekters eiertid.

Godseier Mathiesen ble tildelt mange ordener: Kommandør av St Olav i 1961, kommandør av Dannebrogordenen, Finlands Lejon Orden, svenske Vasaorden, Islandske Falks orden og nederlandske Oranje husorden, samt franske Mérite Agricole.

Hans Cappelen

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af Societas Heraldica Scandinavica, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 175. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Begæring om optagelse i Societas Heraldica Scandinavica stiles til Sekretariatet, Maltevangen 15, DK-2820 Gentofte (telefon: 31 65 06 08), som fremsender informationsmateriale og girokort.

Ældre numre af tidsskriftet

Flg. numre kan stadig erhverves: 4, 14, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49-50 (jubilæumsskriftet), 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67 og 68. - Pris pr. stk. Dkr. 70, nr. 49-50 dog Dkr. 300 (priser excl. porto). Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 5, I. halvbind, nr. 41-48, pris Dkr. 10.

Heraldiske Studier nr. 1. Knud Prange: Våbenanetavlen. Dkr. 40,00 (excl. porto).

Heraldiske Studier nr. 2. J. C. Bille Brahe: Gravmindernes Vidnesbyrd. Dkr. 50,00 (excl. porto).

Heraldiske Studier nr. 3. Ole Rostock: Nøgle til 808 skandinaviske skjoldholdere. København 1990. Dkr. 60,00 (excl. porto).

Heraldik i Norden (= Heraldisk tidsskrift nr. 49-50). Dkr. 300,00 (excl. porto).

Redaktør:

Greve Poul Holstein, Livjærgade 29^a, DK-2100 København Ø, Danmark.

Redaktionsudvalg:

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Konstnären Karl-Gustav Hedberg, Hoplaksvägen 12 B 30, SF-Helsingfors 33, Finland.

Førstebibliotekar Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Greve Erik Spens, Valhallavägen 138, S-114 59 Stockholm, Sverige.

Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark.

Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gatan 1, N-0161 Oslo, Norge.

Fuldmægtig, cand. jur. et art. Bertil A. Fosell, Ved Klosteret 10, DK-2100 København Ø, Danmark.

Advokat Tom S. Vadholm, Rådhusgatan 25, Postbox 1452, Vika, N-0116 Oslo.

Heraldisk Selskabs styrelse:

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K.

Afdelingschef, fil. kand. Tom C. Bergroth, PB 675, SF-20101 Åbo, Finland.

Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gatan 1, N-0161 Oslo, Norge.

Sekretær Carsten Frölich, Maltevangen 15, DK-2820 Gentofte, Danmark (sekretær).

Greve Poul Holstein, Livjærgade 29^a, DK-2100 København Ø, Danmark (redaktør).

Journalist, cand. phil. Peter Kurrild-Klitgaard, Matthæusgade 16, 2. sal, DK-1666 København V, Danmark.

Statsheraldiker Clara Nevés, Riksarkivet, Box 1254 I, S-102 29 Stockholm, Sverige.

Universitetslektor, mag. art. Knud Prange, Degnemose Allé 26, DK-2700 Brønshøj, Danmark (formand).

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, DK-2880 Bagsværd, Danmark (Selskabets heraldiske konsulent).

Fhv. departementchef Birgir Thorlacius, Bólstaðarhlíð 16, Reykjavík, Island.

Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Ålholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark.

Cand. phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8,2-54, 2000 Frederiksberg, Danmark (kasserer).

ISSN 0440-6966